

Azerbaycan Yurt Bilgisi (1-36. Sayılar, Birleştirilmiş Tıpkıbasım), Ankara 2008, 1462 s., Türk Dil Kurumu Yayınları: 944.

Âdem TERZİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür temelleri üzerinde yükselmesi hedefine bağlı olarak atılan adımlardan biri de 1924 yılında İstanbul Üniversitesine bağlı Türkiyat Enstitüsünün kurulmasıdır. Türk dili ve tarihine duyduğu ilgi ve bunlara verdiği önemi her vesileyle dile getiren Mustafa Kemal'in öncülüğünde kurulan bu Enstitünün amacı Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatına yönelik çalışmalarının yürütülmesidir. Enstitünün kuruluşundan tam iki yıl sonra da Bakü Türkoloji Kurultayı düzenlenecektir. Peşi sıra benzer etkinliklerin düzenlendiği, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi önemli kuruluşların da temelini atıldığı bu günler denilebilir ki Türklerin tarihi, kültürü ve diline ilginin en yoğun olduğu zamanlardır. *Azerbaycan Yurt Bilgisi* dergisinin yayın hayatına başlaması da bu günlere rastlamaktadır.

İlk sayısı Ocak 1932'de yayımlanan *Azerbaycan Yurt Bilgisi*'nin çıkış amacı bu ilk sayıda vurgulanmaktadır. "Birkaç Söz" başlığını taşıyan bu bölümde; derginin amacının yalnızca Azerbaycan'ı yakından tanıyanlarla bir araştırma kadrosu kurup kültürel incelemeler yapmak olmadığı, aynı zamanda Azerbaycan'la ilgili ırktaş ve muhiplerine tanıtmak olduğu belirtilir. Bununla da yetinilmeyeceği, ortak Türk kültürünün araştırılmamış yönlerinin aydınlatılması hedefinin güdüldüğü de eklenir.

O dönemde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Dr. unvanıyla çalışmakta olan Ahmet Caferoğlu'nun müdür sıfatıyla künyede yer aldığı bu ilk sayıda "Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuad, Prof. A. Z. Valîdî, Dr. Hacizade Mirza, Dr. Ağaoglu Mehmet, Asis. Abdülkadir Beylerin iştirakile" ibaresi yer almaktadır. Bu yazı kadrosuna daha sonraki sayılarda Prof. M. Şerefeddin ile Abdullahoğlu Hasan katılmışlardır. Caferoğlu'nun müdürlüğü ise son sayıya kadar devam edecektir.

Derginin amacı doğrultusunda doğal olarak Azerbaycan tarihi, dili ve kültürüne yönelik yazılar dergide sayıca fazladır: "Azerbaycan Tarihine Umumi Bir Bakış",

“Büyük Azeri Âlimi Mirza Kâzım Bey”, “16. Asır Azeri Saz Şairlerinden Tufarganlı Abbas”, “19. Asır Azeri Şairi Seracî”, “Azeri Lehçesinde Bazı Moğol Unsurları”, “Azeri Edebiyatında İstiklal Mücadelesi”, “17. Asır Azeri Şairi Melik Bey Avcı”, “Azeri Halk Edebiyatında “Sayacı” Sözleri” (A. Caferoğlu); “Son Devir Azeri Edebiyatı”, “Azerbaycan “Deye”lerine Dair”, “Azeri Halk Edebiyatında “Deli Ali” Destanı” (Selim Refik); “Azerbaycan’ın Tarihî Coğrafyası”, “Azerbaycan Etnografyasına Dair” (A. Z. Validi [Togan]); “Azerbaycan Saz Şairleri”, “İran Azerbaycan’ı Türk Şairleri” (M. Sadık [Aran] Sen’an); “Azerbaycan’ın Son Musiki Hareketleri”, “Azerbaycan Musikisi” (M. Ragıp Kösemihal); “Azerbaycan’ın İktisadi Vaziyetine Bir Bakış; Azerbaycan’da İpek Sanayisi” (M. Ali Alizade); “Karabağlı İki Âlim”, “Azeri Büyükleri” (M. Şerefeddin [Yaltkaya]); “Azerbaycan Sanat Mektepleri” (Babazade Sadık); “Azeri Şairi Fuzulî Hakkında Bazı Yeni Malumat”, “Azeri Şairi ‘Nesimi’ Namına Mukayyet Basılmamış Parçalar”, “Anadolu’da Azeri Şairlere Ait Birkaç Not” (M. Şakir [Ülkütaşır]); “Azerbaycan Darbimesellerini Muhtevî İki Mecmua” (A. Cahit [Ötügen]); “Azerbaycan Madenlerinin Coğrafi Sahası” (A. Hazerli); “Evliya Çelebi’ye Göre Azerbaycan Şehirleri” (M. Halit); “Azeri Türklerinin Hayat ve Edebiyatında Neşe” (M. A. Resulzade); “Azerbaycan Şairlerinden Rencur Hanım”, “Azerbaycan Ürefa ve Üdebasına Ait Notlar” (M. F. Mirzade); “Azerbaycan Hakkında Almanca Neşriyattan” (G. Yaeschke); “Azeri Şairi Habîbî’nin Bir Gazeli”, “19. Asır Azeri Şairlerinden Sadi Hakkında Birkaç Not” (Fevziye Abdullah [Tansel]); “İran Azerbaycan’ı Tabii Coğrafyası” (H. Sair); “Devletler Arası Münasebetlere Dair Vesikalarda Azerbaycan” (M. Mehmetzade); “Azerbaycan Güzel Sanatları Hakkında” (Z. A. Saray).

Bunların dışında dergide Türkiye de dâhil olmak üzere bütün Türk dünyasına yönelik yazılar da yer almaktadır: “Kazan ve Türkistan’da Son Musiki Hareketleri” (M. Ragıp Kösemihal); “Kırım Tarihine Ait Notlar”, “Gagauzlar” (Abdullahoğlu Hasan); “Türkistan Millî Kahramanları”, “Cenubî Türkistan İstilasası Arifesinde”, “Başkurt Türkleriyle Rus Mücadelesi Tarihinden”, “Kırgız Dil Yadıgârlarından ‘Manas’ Destanı” (Asistan Abdülkadir [İnan]); “Karabağ-İstanbul Şivelerinin Mukayesesi” (Taliphanbeyli Süreyya); “Pir Sultan’ın Basılmamış Üç Nefesi” (M. Şakir [Ülkütaşır]), “İstanbul Kütüphaneleri” (Adnan Cahit [Ötügen]); “Peçenekler ve İzmir Türkleri” (Akdes Nimet); “Sinop’ta Candar Oğulları Zamanına Ait Tarihî Eserler” (M. Şakir [Ülkütaşır]); “Kırım’ın Osmanlı İmparatorluğu’na Eklenmesi Meselesi” (Bedriye Sabit).

Bu gibi yazılar dışında 6. sayıdan itibaren dergide *Tahlil ve Tenkit* başlığıyla Die Republik Aserbeidschan (Hilal Münşi); Cenupta Türkmen Oymakları (Ali Rıza [Yalman]); Kazak Yaylalarındaki Yarım Göçebe Türklerin Çadırları (M. V. Kuliye); Fergana, Buhara ve Hiyya Türküleri (N. Mironov); Türk Dünyası (Hüseyn Namık [Orkun]) gibi o günlerde yayımlanan eserlerin değerlendirilmelerine de yer verilmeye başlanır.

On üçüncü sayının *Tahliller ve Tenkitler* bölümünde “Türk kavımlarının siyasî ve iktisadî tarihini araştıranlara bu yolda bir yardımda bulunabilmek maksadile, bundan

sonra, Avrupa ve Rusya matbuatının hülâsalarına ve tahlil, tenkitlerine çalışacağız.” notu yer alır. Bu sayıdan sonra da *Journal de Geneve, Pravda, Le Temps, Berliner Tageblatt, Posledniya Novosti, İstiklâl (Berlin), Emel (Romanya)* gibi yayınlarda yer alan Türk dünyasını ilgilendiren yazılara ve bunlara yönelik yorumlara da yer verilmeye başlanır.

On dördüncü sayıdan itibaren de *Haberler* bölümü açılır. Bu bölümde de İstanbul ‘Azerbaycanlı Talebe Birliği’ tarafından Tokatlıyan otelinde verilen çay davetinden, Mehmet Fuad Köprülü tarafından Türk halk edebiyatı ve etnografyasına dair bir ansiklopedinin hazırlanmakta olduğuna kadar yine Türk dünyasına yönelik daha çok etkinlik ve yeni eser haberlerinden söz edilmektedir.

Derginin 15. sayısında bir *Dil Köşesi* açılır. “Saygılı ‘Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ nin, Türk dilinin özleştirilmesi ve bütünleşmesi, için her yerde çıkan bütün Türkçe gazete ve mecmualarda, birer Türk Dili köşesi açtırılmasını karara alması üzerine, mecmuamız da, aynı yolda bir yardımda bulunmayı kendisine şerefli bir vazife bilir.” girişiyile başlayan köşenin bu ilk yazısında Türk dünyası dil ve kültür birliğini engellemek amacıyla Çarlık ve Bolşevik Rusyası’nda yapılanlara değinilir. Bu ilk köşe imzasız yayımlanır. Bu köşe daha sonraki sayılarda yer almaz. Ancak Türk Dil Kurumu ve Türkçenin özleşmesiyle ilgili yazılar yer almaya devam edecektir.

Bunlardan ilgi çeken bir tanesi Kazanlı Aptullah Battal [Taymas]’ın 21-22. sayıdaki “Türkiye Denkbeyliğinin 10’uncu Yılı” başlıklı yazısıdır. “Bir öz Türkçe denemesi” uyarısıyla başlayan yazıda neredeyse hiç yabancı kelime kullanılmadığı görülmektedir. Metnin sonunda ise yazıda kullanılan öz Türkçe sözcükler sözlük biçiminde anlamlarıyla birlikte verilmektedir. Bunlar içinde *acun (dünya), alpagut (kahraman), enyen (idare, rejim), tokuş (harp), yazı (meydan), budun (millet)* gibi Türk lehçelerinde veya tarihî metinlerde geçen sözcüklerin yanı sıra *düşüm (hadise), özditre (heyecan), benbeylik (saltanat), elyurt (devlet), bitrim (karar), carlamak (ilan etmek), onarım (ıslahat), ışıklılar (münevverler), yazgıç (kalem)* gibi türetilen karşılıklar da bulunmaktadır.

Aynı sayının bir başka yazısında Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu hazırlığına katkı sağlamak amacıyla Azerbaycan’ın Gence lehçesinde yer alan Türkçe sözcükleri kimi Osmanlıca sözcüklere karşılık olmak üzere sözlük niteliğinde yayımlar. Uzun bir liste hâlinde verilen bu karşılıklardan *güzgü (ayna), anahtar (açar), beyaz (ağ), cerahat (irin), defa (yol), emir (buyuruk), fakir (yoksul), hafif (yüngül), ihtiyar (goca), katil (ganlı), misafir (gonak), zayıf (arık), ceviz (goz)* gibi bir kısmı Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmaktadır. Bunlardan bir bölümü de yazıda sözü edilen eserde bu anlamlarıyla yer aldığı görülmektedir. Bu yazıda geçen *amele (işçi), abdesbane (ayak yolu), beyhude (boş yere), emretmek (buyurmak), firari (kaçak), zahmet (emek)* gibi günümüzün yazı dilinde de yaygın olarak kullanılan sözcükler de yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin onuncu yılına rastlayan bu sayı Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ile açılır. Hemen peşine “Şanlı Bayram” başlıklı yazısıyla Mustafa

Vekilli, kurtuluş mücadelesinden ve inkılaplardan söz eder. Sonrasında ise Ahmet Caferoğlu'nun "Türkiye Cumhuriyetinin On Yıllığı" başlıklı değerlendirme yazısı yer alır.

Otuzunca sayının iç kapağında gelecek iki sayının beş forma olarak Türk Dili Kurultayı'na tahsis edileceği duyurulmaktadır. Duyurulduğu gibi de 31 ve 32. sayılar bir arada çıkar ve kapağında "İkinci Türk Dili Kurultayına Sunulmuştur" ibaresi yer alır. İlk sayfalardaki İkinci Türk Dili Kurultayı başlıklı yazıyla da Kurultay'ın Türk dünyası için öneminden söz edilir.

Otuz bir ve otuz ikinci sayıların bir arada verildiği gibi otuz altı sayı çıkan derginin dört ve beş, altı ve yedi, sekiz ve dokuz, on dokuz ve yirmi, yirmi bir ve yirmi iki, otuz üç ve otuz dört, otuz beş ve otuz altıncı sayıları da bir arada yayımlanmıştır.

Her yılın sonunda o yıl dergide yer alan yazıların fihristi verildiğinden bu tıpkıbasımın tamamı için bir fihrist düşünülmemiştir.

Azerbaycan Yurt Bilgisi, 1932-1934 yılları arasında 36 altı sayı yayımlanmış, 1954 yılında bir sayı daha yayımlansa da bu sayıdan sonra tamamen kapanmıştır. Ancak bu son sayı tıpkıbasımda yer almamaktadır. Eserin ikinci baskısında bu eksikliğin giderileceğini umuyoruz.

Sürelî yayımların bir dizi hâlinde eksiksiz bir biçimde elde edilmesi ve korunması günümüzde bile oldukça güçtür. Kültürümüz ve dil tarihimiz açısından önemli bir yayının tüm sayılarının bir araya getirilip yayımlanması bu bakımdan değer taşımaktadır. *Azerbaycan Yurt Bilgisi* dergisinin tüm sayılarının yer aldığı bu tıpkıbasım araştırmacılara ve ilgililere oldukça yarar sağlayacaktır.